

Đorđe N. LOPIČIĆ*

KONZULARNI ODNOSI CRNE GORE OD XV VEKA DO 1918. GODINE

Sažetak: Rad pod naslovom *Konzularni odnosi Crne Gore od XV veka do 1918. godine* sastoji se od tri dela. Prvi deo pod naslovom „Nastanak konzularnih odnosa Crne Gore od XVII veka“, koji obuhvata dva perioda — prvi je od XV i XVIII veka, kada Crna Gora održava konzularne odnose sa Mletačkom republikom i Dubrovačkom republikom, a drugi period nastaje od početka XIX veka i traje sve do 1918. godine, kada Crna Gora ulazi u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U tom periodu Crna Gora ima najintenzivnije i najraznovrsnije konzularne odnose sa većim brojem država: Austrijom, Turskom, Srbijom, Italijom, Grčkom, Bugarskom, Francuskom, Engleskom i SAD. Drugi deo ovog rada, „Konzularna predstavništva Crne Gore u inostranstvu“, obradiće diplomatsko-konzularna predstavništva Crne Gore u Carigradu, Konzulat u Skadru, Konzulat u Kotoru, Konzulat u Trstu, Konzulat u Beogradu, Konzulat u Parizu, Konzulat u Njujorku, Konzulat u Montrealu i Poslanstvo u Vašingtonu. Pored navednih diplomatsko-konzularnih predstavništava Crne Gore, biće evidentirani i počasni konzulati Crne Gore: u Marselju, Parizu, Avru, Nici, Bordou, Bariju, Napulju, Kataniji, Đenovi, Veneciji, Brindiziju, Torinu, Milanu, Rimu, Palermu, Bordigeriju, Bolonji, Briselu, Anversu, Londonu, Bristolu, Glazgovu, Liverpulu, Edinburgu, Lejsu, Malti, Solunu, Amsterdamu, Kristijaniji, Ženevi, Stokholmu, Rio de Žaneiru, Madridu, Njujorku i Buenos Ajresu. Treći deo rada („Konzularni funkcioneri Crne Gore“) obuhvatiće nekoliko poznatijih crnogorskih diplomata Knjaževine i Kraljevine Crne Gore, koji su radili na konzularnim poslovima u navedenom periodu od XIX veka pa sve do 1918. godine.

Ključne reči: *Konzularni odnosi, Crna Gora, konzulati, počasni konzulati, međunarodno običajno konzularno pravo*

* Prof. dr Đorđe N. Lopčić, ambasador SRJ u penziji

UVODNA RAZMATRANJA

Načelno, konzularni odnosi nastali su pre diplomatskih odnosa. Mnogi autori smatraju da su konzularni odnosi nastali još u starom veku u Egiptu, Asiriji, Mesopotamiji, Persiji, Kini, Indiji, Grčkoj, Rimu i drugim državama toga doba. Naime, konzularni odnosi bili su odraz privatnopravnih odnosa, pre svega pomorskotrgovačkih zemalja tadašnjih država Bliskog istoka i Mediterana. Navedene države imale su dosta razvijene trgovačke i pomorske odnose, čiji su nosioci bili privatna lica, trgovci i pomorci. Bilo je potrebno da se ti razvijeni i obimni trgovački i pomorski odnosi odvijaju u određenim pravnim regulativama. Pošto u to vreme nisu postojale multilateralne međunarodne konvencije koje bi regulisale materiju trgovine i pomorstva, tadašnja međunarodna trgovina i pomorski saobraćaj vršili su se po postojećem međunarodnom običajnom pravu. Razume se da je i to postojeće međunarodno običajno pravo bilo još u svom začetku, nije bilo opšteusvojeno i vrlo često je dolazilo do raznih proizvoljnih tumačenja, naročito u pogledu primene lokalnog prava.

Zato u navedenim državama starog veka dolazi do prvih primena predstavnika stranih trgovaca i pomoraca izabranih na licu mesta (koji će zastupati svoje državljane kod lokalnih vlasti u pogledu svih problema u vezi sa poslovanjem u državi prijema). Ti predstavnici trgovaca i pomoraca stranih država bili su državljani države imenovanja. To su bili uglavnom trgovci ili pomorci koji su imali iskustva u trgovačkim i pomorskim poslovima i u zakonodavstvu države prijema i koji su poznavali jezik države prijema. Ova lica su nazivana konzulima i njihov status je bio isključivo privatnopravnog karaktera, država imenovanja nije imala nikakve ingerencije nad njima, niti ih je ona postavljala. Oni nisu imali imunitet i njihov status se nije razlikovao od ostalih trgovaca ili pomoraca. Za svoj rad naplaćivali su određene takse ili deo taksi od klijenata, za izvršene usluge.

Institucija konzula se u tadašnjoj praksi pokazala kao svrsishodna, pa se produžila i u srednjem veku. U pogledu daljeg postojanja konzularnih odnosa srednji vek predstavlja pravu renesansu njihovog razvoja. Naime, centar srednjovekovne trgovine i pomorskog saobraćaja bilo je Sredozemno more, Jadransko more, kao i Bliski istok. Tadašnji italijanski, francuski i španski gradovi-državice — Venecija, Đenova, Firenca, Piza, Dubrovnik, Napulj, Bari, Ankona, Parma, Marselj, Monpelje, Barselona i drugi — imaju svoje brojne trgovačke i pomorske kolonije na Mediteranu i Bliskom

istoku. U starom i srednjem veku trgovci i pomorci bili su praktično jedini i retki putnici u drugim stranim zemljama. Već tada nastaje težnja tadašnjih trgovaca i pomoraca da u tim kolonijama u stranim državama imaju svoje stalne predstavnike koji će ih zastupati u trgovačkim i pomorskim raznim poslovima. Zatim, da ti predstavnici rešavaju sve sporove i probleme nastale kod sunarodnika u tim kolonijama, ali ne pred organima tih država, nego u krugu svojih sunarodnika u tim kolonijama. Razlog za nastanak ovakvih ideja bio je taj što kao stranci u stranim državama nisu imali nikakvih prava u zaštiti svojih interesa. Navedeni sporovi nisu mogli da budu rešavani po postojećem lokalnom pravu, pošto strani trgovci i pomorci nisu poznavali ni lokalno pravo ni jezik, a domaći lokalni sudovi nisu znali strano pravo, trgovinske i pomorske običaje, kao ni jezik trgovaca i pomoraca. Zbog toga je načelo personaliteta postalo vladajuće u primeni u praksi, tako da se primenjivalo pravo stranaca i njihove države.¹ Institucija konzula nije bila ograničena samo na Sredozemno more i muslimanske države, nego se još od XI i XII veka proširila na sve evropske države, počev od Francuske, Španije, Balkanskog poluostrva, sve do Baltičkog i Crnog mora.² Navodimo samo primer Dubrovačke republike koja je u to vreme imala preko 50 konzulata u Sredozemlju, Bliskom istoku i gradovima Evrope.³

Značajno je navesti i institut kapitulacija — tako su se nazivali ugovori evropskih država sa nehrišćanskim državama na Srednjem i Dalekom istoku, kao i u Severnoj Africi. Na osnovu ovih ugovora (koji su zaključeni još u XV i XVI veku), na Evropljane se nije odnosilo lokalno zakonodavstvo države prijema, nego su bili u nadležnosti svojih konzula u tim zemljama. Ovaj sistem kapitulacija bio je u funkciji kolonijalizma evropskih država. Sistem kapitulacija evropske države nisu međusobno nikada priznavale, niti je postojao reciprocitet. Navedni kolonijalni sistem kapitulacija dugo se zadržao u pojedinim kolonijama (Egipat, Kina), sve do posle završetka Drugog svetskog rata.⁴

¹ Mitić, Miodrag, Đorđević, Stevan. *Diplomatsko i konzularno pravo*, drugo izdanje, Pravni fakultet u Beogradu, Službeni list SRJ, Beograd, 2007, str. 162–164.

² Openheim: *International Law*, 3. ed., pp. 589.

³ Mitić, Ilija. *Konzulati i konzularna službe starog Dubrovnika*, Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 1973, str. 40.

⁴ Jovanović, Božidar. „Međunarodnopravna zaštita konzularnih predstavnika“, *13. maj*, broj 1–2, Beograd, 1964, str. 35; Lee T, Luke. *Consular Law and Practice*, Second edition, Oxford, 1991, p. 5.

U toj eposi (XVII i XVIII vek) tadašnja podlovcenska Crna Gora, iako nije bila međunarodnopravno priznata, postojala je kao nezavisna država i održavala konzularne odnose *via facti* sa Mletačkom republikom i Dubrovačkom republikom, i to na osnovu tadašnjeg međunarodnog običajnog konzularnog prava.⁵

Sa stvaranjem jakih država u Evropi u XVII i XVIII veku dolazi do značajnih promena u statusu konzula koji su do tada bili birani na licu mesta u stranim državama od strane svojih državljana i faktički delovali kao privatna lica koja zastupaju svoje državljane kod organa države prijema, ali i rešavaju njihove međusobne sporove. Tada dolazi do stvaranja stalnih diplomatskih misija i konzuli su tada postali državni službenici koje je država imenovanja postavljala (*consules missi, consular officer*).

NASTANAK KONZULARNIH ODNOSA CRNE GORE

Istorijski posmatrano, konzularni odnosi Crne Gore mogu se podeliti u dva perioda. Prvi bi obuhvatao period od XV do XVIII veka, a drugi period XIX veka do 1918. godine (kada je Crna Gora ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca).

Kao što smo naveli, tadašnja relativno mala podlovcenska Crna Gora egzistirala je faktički kao država. Imala je svoju teritoriju, vrhovnu vlast, lokalne vlasti, sudstvo i narodnu vojsku koja je obezbeđivala teritorijalni integritet i nezavisnost. Praktično, tadašnja podlovcenska Crna Gora graničila se samo sa dve države: na zapadu sa Mletačkom republikom i na jugoistoku sa Turskom. Po logici stvari, tadašnja Crna Gora održavala je određene odnose sa navedene dve države. Odnosi su sasvim izvesno bili pre svega politički, jer je u pitanju bila stalna borba za nezavisnost i zaštita postojeće slobodne teritorije. Zatim, tu su bili i konzularni odnosi koji su se odvijali uz obostranu zainteresovanost. Naime, crnogorski narod je vekovima živeo na teritoriji koja je tada bila okupirana od strane Turaka, ali i od strane Mletačke republike (Boka Kotorska i Crnogorsko primorje). I pored postojećih državnih granica, odvijao se malogranični promet sa manjim ili većim prekidima (koji su zavisili od političkih odnosa i veoma čestih ratnih stanja). Navedeni malogranični promet bio je u interesu

⁵ Stanojević, Gligor. „Seoba Barana u Istru 1611. godine“, *Glasnik Etnografskog instituta*, Beograd, 1958, str. 153–156.

Mletačke republike i Turske kao susednih država, počev od prometa poljoprivrednih i industrijskih proizvoda, saobraćaja, pribavljanja obaveštajnih i vojnih podataka, kao i vršenja verskog i kulturno-prosvetnog uticaja na Crnu Goru. Crnoj Gori su, u daljoj borbi za konačnu nezavisnost, naročito bili značajni odnosi sa Mletačkom republikom jer je to bio praktično jedini put za izlazak u tadašnju Evropu.

Konzularni odnosi tadašnje Crne Gore sa Mletačkom republikom u XV veku sve do XVIII veka održavani su uglavnom preko mletačkog providura u Kotoru. U navedeno vreme, od XV pa sve do XVIII veka a i kasnije, tadašnja Crna Gora nije zaključila nijednu konzularnu konvenciju koja bi regulisala konzularnu materiju. Razlog je veoma jasan i logičan: tadašnja Crna Gora nije bila međunarodnopravno priznata, iako je faktički egzistirala kao nezavisna država, pa prema tome nije imala međunarodnopravni kapacitet zaključivanja međunarodnih sporazuma. Navedeni konzularni odnosi Crne Gore i Mletačke republike odvijali su se na osnovu tadašnjeg važećeg međunarodnog običajnog konzularnog prava koje su primenjivale i mnoge druge države tog vremena.

Konzularni odnosi koje je Crna Gora održavala sa Mletačkom republikom bili su privatnopravnog karaktera. To su bili razni akti, zahtevi i molbe koje su crnogorski lokalni organi upućivali mletačkom providuru u Kotoru. Pored navedenih akata crnogorskih lokalnih organa, bilo je i akata tadašnje vrhovne vlasti Crne Gore — pre svega vladike i drugih vrhovnih vlasti. Postojali su i razni akti, molbe, tužbe i druge predstavke koje su pojedini crnogorski državljani lično upućivali i neposredno mletačkom providuru u Kotoru, zahtevajući rešavanje.

Kao vrhovni predstavnik mletačke državne vlasti, glavni mletački providur za Dalmaciju i Albaniju nalazio se u Zadru. Međutim, kako je bilo uobičajeno, Mletačka republika imala je još po nekoliko područnih providura u drugim gradovima, tako da je jedan od tih mletačkih providura bio i u Kotoru (sa njime su, kao nadležnim za Crnu Goru, održavani politički, ekonomski, konzularni, saobraćajni i svi drugi odnosi).

Kao što smo naveli, akti koji su iz Crne Gore bili upućeni mletačkom providuru u Kotoru bili su pretežno iz oblasti građanskopravne materije. To su bili akti, zahtevi i molbe za razna obeštećenja, pitanje nasledstva, zahtevi za alimentaciju, razni sporovi u vezi sa nekretninama, razna potraživanja i dugovanja, razvodi brakova, razna statusna pitanja, kao i razna pravosnažna izvršenja iz pravnih oblasti i slično. Takođe je bilo i akata,

zahteva i molbi iz krivičnopravne materije.⁶ To su najčešće bili predmeti koji se odnose na tuče, lake i teške telesne povrede, krađe, pljačke, ugrožavanje sigurnosti, pokušaje ubistva, ubistva, krijumčarenje robe, poternice, ekstradicije, razna saslušanja svedoka i okrivljenih lica, nedozvoljen prelaz granice i drugo. Iz upravnopravne materije bili su akti, zahtevi i molbe koji se tiču raznih statusnih pitanja, pitanja državljanstva, iseljenja, dobijanja raznih dozvola za otvaranje radnji i trgovina, dobijanja pasoša, dobijanja dozvola za boravak i useljavanje, razna rešenja o plaćanju poreza i drugih dažbina. Očigledno da je bila u pitanju kompleksna, ali i dosta raznovrsna i obimna materija.

Važno je naglasiti da je Mletačka republika (kao i svi njeni nadležni organi kojima su bili upućeni razni akti, zahtevi, molbe i drugi spisi od strane državnih organa, bilo lokalnih ili vrhovnih organa ili pojedinaca iz Crne Gore) bila bez ikakvih primedaba prihvatana neposredno, bez bilo kakvih stranih posredovanja. Po ovim aktima, zahtevima i molbama iz Crne Gore nadležni službeni organi Mletačke republike primenjivali su svoj važeći pravni postupak. Praktično navedeni konzularni odnosi između tadašnje Crne Gore i Mletačke republike odvijali su se u oba smera, bez bilo kakvog posredovanja Turske, što je veoma značajna činjenica za postojanje državnosti tadašnje podlovcenske Crne Gore, a to je nesumnjivo dokaz da je tadašnja Crna Gora tretirana kao nezavisna država od strane najmoćnije države na Mediteranu.

Konzularni odnosi tadašnje Crne Gore (koji se sa Mletačkom republikom održavali od XV veka pa sve do kraja XVIII veka — 1797. godine, kada ju je porazio Napoleon) bili su i iz aspekta savremenog međunarodnog konzularnog prava klasični konzularni odnosi koji se i danas obavljaju širom sveta.

Pored navedenih konzularnih odnosa sa Mletačkom republikom i Turskom, tadašnja Crna Gora održavala je konzularne odnose i sa Dubrovačkom republikom, iako ona nije bila susedna država, ali se ipak nalazila u blizini Crne Gore. Sigurno je da konzularni odnosi Crne Gore sa Dubrovačkom republikom nisu bili brojni i intenzivni kao sa Mletačkom republikom. Sasvim izvesno, Dubrovačka republika — kao jaka trgovačka i pomorska država (koja je uživala veliki respekt na Mediteranu) — imala je

⁶ Detaljnije videti u: Studije, ogledi, dokumenti i spisi o konzularnim odnosima Crne Gore — 1611–1918. godine, priredio: dr Đorđe N. Lopičić, Beograd, 2007.

interes da svoj trgovački, politički i kulturno-prosvetni uticaj proširi i na Crnu Goru. Konzularni odnosi Crne Gore i Dubrovačke republike bili su privatnopravnog karaktera, iz oblasti statusnih pitanja, bračnih odnosa, trgovačkih odnosa, građanskopravnih, obligacionih odnosa i drugih privatnopravnih pitanja. Značajno je da su zvanični organi Dubrovačke republike priznavali sve akte, zahteve, molbe, isprave, sudska rešenja i drugu službenu ili privatnopravnu dokumentaciju iz tadašnje Crne Gore, takođe na direktan način, bez bilo kakvog stranog posredovanja. O tome postoje brojni dokumenti u Dubrovačkom arhivu Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.⁷ Na ovaj način Dubrovačka republika tretirala je podlovcensku Crnu Goru kao nezavisnu državu, kao što je činila i Mletačka republika.

Razmatrajući konzularne odnose tadašnje Crne Gore sa Dubrovačkom republikom od XV veka pa sve do 1808. godine (kada Dubrovačka republika potpada pod vlast Francuske, a 1815. godine pod vlast Austrije), vidimo da su bili kao odnosi sa Mletačkom republikom; gledano iz aspekta savremenog međunarodnog konzularnog prava, bili su to klasični konzularni odnosi, zasnovani na postojećem međunarodnom običajnom konzularnom pravu.

Prilika je da navedemo da su prvi dokumentovani dokazi o nastanku konzularnih odnosa Crne Gore i Mletačke republike nastali u XV i XVI veku, kada su Crnogorci naseljavali pojedine gradove i mesta u Mletačkoj republici. Najstariji dokument spominje naseljavanje Zadra 1478. godine. Zatim, iseljavanje Crnogoraca u Mletačku republiku nastavlja se u XVII i XVIII veku, kada su se iz Crmnice iseljavali u Istru i osnovali selo Peroj kod Pule, koje i danas postoji.⁸ Iseljavanje se nastavilo 1717. godine u Dalmaciju kod Imotskog.⁹ Razume se da su navedena iseljavanja Crnogoraca u Mletačku republiku imala i konzularno obeležje sa kompleksnom materijom koju je iseljavanje nosilo.

⁷ Velimirović, Dušan. „Jedno staro pismo Dubrovčanima“, *Zapisi*, knjiga VII, sveska 6, Cetinje, 1930, str. 37–371; Stanojević, Gligor. „Seoba Barana u Istru 1611. godine“ (primljeno na sednici Saveta Etnografskog instituta 15. I 1958), *Glasnik Etnografskog instituta*, Beograd, 1958, str. 153–156.

⁸ *Crnogorci u Peroju u Istri, Hrvatska 1657–2007*, priredio Marijan Mašo Miljić, Podgorica, 2007.

⁹ Antoljak, Stjepan. „Nekoliko podataka o doseljenju Crnogoraca u Zadar i okolicu Bribira“, *Istorijski zapisi*, knjiga VII, sveska 10–12, Cetinje, 1951, str. 464–468.

Interesantan je slučaj prenošenja diplomatske pošte Mletačke republike iz Venecije do Carigrada u XVII veku. Naime, do tada je Mletačka diplomatska pošta nošena od Venecije do Carigrada uglavnom pomorskim putem, trgovačkim brodovima. Međutim, pomorski put je postao dosta nesiguran jer su se pojavljivali gusari koji su pljačkali trgovačke brodove na kojima se nalazila i diplomatska pošta. Zato Mletačka republika s početka XVII veka šalje diplomatsku poštu suvozemnim putem od Venecije do Carigrada i u obrnutom pravcu, od Carigrada do Venecije. Praktično, navedena diplomatska pošta je bez ikakvih problema dolazila do Kotora koji je bio u sastavu Mletačke republike, a zatim je prelazila na teritoriju tadašnje podlovcenske Crne Gore. Mletačka republika je tada imala ugovor sa predstavnicima tadašnje Crne Gore o prenosu diplomatske pošte preko Crne Gore i Brda. Navedeni pismeni ugovor bio je dosta precizan; navedeno je gde se diplomatska pošta preuzima, novčana nagrada za prenos, te da je vreme prenosa pošte preko leta 17, a u vreme zimskog perioda 19 dana.¹⁰ Ipak, desilo se da Mletačka republika nije ispunila jedan ugovor o plaćanju pismonošama, pa je došlo do toga da je diplomatska pošta bila zaplenjena. Mletačka republika je bila angažovala i Tursku da posreduje u vraćanju zaplenjene diplomatske pošte, ali u tome nije uspela. Verovatno su Mlečani primorali svog kotorskog providura Đakoma Paskvalija da vrati navedeni dug.¹¹

Pored održavanja konzularnih odnosa tadašnje Crne Gore sa Mletačkom republikom i Dubrovačkom republikom, Crna Gora održava konzularne odnose i sa Turskom i Srbijom.

Konzularni odnosi sa Turskom su se odvijali na dve različite teritorije. Prva je bila teritorija Crne Gore, a druga je bila teritorija Turske u Carigradu i Skadru. Naime, lokalna vlast u Crnoj Gori često je imala razne privatnopravne rasprave prilikom rešavanja imovinskopravnih pitanja, statusnopravnih pitanja, krivičnopravnih pitanja, kao i pitanja utvrđivanja državne granice.¹² Crna Gora sa Turskom nije imala konzularnu konvenciju, tako

¹⁰ Stanojević, Gligor. „Iz istorije Crne Gore u XVI i XVII vijeku“, *Zapisi*, knj. XV, broj 2, Titograd, 1959, str. 325–417.

¹¹ Stanojević, Gligor. „Jedan slučaj otimanja mletačke pošte 1611. godine“, *Istorijski zapisi*, broj 1, Titograd, 1965, str. 153–158.

¹² Lainović, Andrija. „Jedan crnogorsko-turski granični spor 1858. g.“, *Istorijski zapisi*, broj 1–2, Cetinje, 1958, str. 354; Vujović, Dimo. „Zahtjev knjaza Danila za uspostavljanje direktnih diplomatskih veza između Crne Gore i Turske“, *Istorijski*

da su navedena konzularna pitanja rešavana na osnovu tadašnjeg međunarodnog običajnog konzularnog prava. Ovakvih konzularnih pitanja je tokom XIX veka bilo relativno mnogo, a uzimajući u obzir obim ovog rada — nemoguće ih je sve navoditi.

Naglašavamo da su konzularni odnosi Crne Gore od XV veka do 1918. godine u našoj istoriografiji i literaturi neopravdano (u odnosu na diplomatske odnose) jednim delom zapostavljeni. Jedan od dokaza je i taj što u našoj literaturi nema nijedne monografije ili sistematskog rada o konzularnim odnosima Crne Gore, iako se radi o veoma obimnoj materiji o kojoj bi se sigurno moglo napisati desetak monografija i sistematskih dela. Izuzetak su dva rada iz ove oblasti: *Studije, ogledi, dokumenti i spisi o konzularnim odnosima Crne Gore 1611–1918. godine* (priredio dr Đorđe N. Lopičić, Beograd, 2007) i *Diplomatija Crne Gore: bibliografija* (priredio dr Đorđe N. Lopičić, Podgorica, 2008), koja obuhvata najveći deo publikovanih radova iz konzularne materije Crne Gore.

Prilika je da hronološki navedemo dva značajna i vredna rada koja se odnose na diplomatiju Crne Gore od 1879. do 1915. godine, jer to su jedine zbirke diplomatskih i konzularnih dokumenata. Prvi je Nikola B. Radulović: *Dokumenti Ministarstva inostranih djela Crne Gore* (Nikšić, 1990, NIP „Univerzitetska riječ“) i *Ministarstvo inostranih djela 1879–1915* (zbornik dokumenata, priredio mr Slavko Burzanović, Podgorica, 2007, CID).

Pored navedena dva zbornika diplomatskih dokumenata, takođe je značajno pomenuti i nekoliko memoarskih dela crnogorskih diplomata i političara. Svakako da su najvažniji radovi vojvode Gavra Vukovića: *Memoari 1–3* (Cetinje — Titograd, 1985); Nikola I Petrović Njegoš: *Autobiografija, Memoari, Putopisi* (Cetinje, 1969, „Obod“); Vojvoda Simo Popović: *Memoari* (Cetinje — Podgorica, 1995); Rade Turov Plamenac: *Memoari* (Podgorica, 1997); Vojvoda Ilija Plamenac: *Memoari* (Podgorica, 2004, CID).

zapisi, broj 1, Titograd, 1965, str. 158; Jovanović, Radoman. „Izvršenje razgraničenja Crne Gore i Turske 1859–1860. godine“, *Istorijski zapisi*, broj 4, Titograd, 1980, str. 31; Ražnatović, Novak. „O razgraničenju Crne Gore i Turske (1881–1887)“, *Istorijski zapisi*, broj 1, Titograd, 1987, str. 105; Lenorman, Fransoa. *Turci i Crnogorci*, CID, Podgorica, 2002.

Zatim, u Carigradu se nalazilo u XIX veku preko 4000 crnogorskih državljana koji su bili na privremenom ili stalnom radu, i njihov status u toj neprijateljskoj državi (sa kojom su se vodili stalni veći ili manji ratovi) bio je dosta nepovoljan, često neizvestan i delikatan. Sasvim je izvesno da je toliki broj crnogorskih državljana imao veliki broj raznih privatnopravnih problema i pitanja koje je trebalo rešavati sa vlastima države prijema.¹³ U XIX veku Crna Gora nije imala konzulat koji bi zastupao državljane Crne Gore. Tek posle sticanja nezavisnosti na Berlinskom kongresu 1878. godine Crna Gora je (1879. godine) otvorila svoje diplomatsko predstavništvo u Carigradu.¹⁴ Kroz skoro čitav XIX vek crnogorske državljane zastupali su predstavnici velikih sila, uglavnom ruski konzuli.¹⁵

Ipak, s obzirom na činjenicu da Crnogorci u Turskoj (i u Carigradu) nisu imali prijateljski status, nazivali su se Hrvatima (jer su Hrvati bili u sastavu Austrije, tada velike sile) i uživali njihovu konzularnu zaštitu. Zato su Crnogorci u Carigradu već sredinom XIX veka izabrali svog predstavnika koga su nazvali „Hrvat-baša“. Ovaj „Hrvat-baša“ bio je privatna ličnost, zastupao je Crnogorce kod turskih vlasti uz posredovanje Ruskog poslanstva u Carigradu, nije imao nikakav agreman od zvanične Crne Gore, niti se mogao smatrati konzulom. Tokom vremena bilo je desetak „Hrvat-baša“ koji se mogu smatrati posebnim institutom *sui generis* u zastupanju interesa Crnogoraca u Carigradu i Turskoj.¹⁶

Maja 1872. godine, zahvaljujući posebnom dekretu donijetom od strane zvanične Crne Gore, dolazi do formiranja funkcije „kapetana“. Navedeni dekret iz maja 1872. godine (koji sadrži 18 paragrafa, kao i 8 aneksa) vrlo precizno i detaljno navodi dužnosti, ovlašćenja i obaveze kapetana.¹⁷

¹³ Dragičević, J. Risto. „Hrvat-baša“, *Zapisi*, knjiga XXII, sv. 6, Cetinje, 1939, str. 334–336; Šarkinović, Hana. „Diplomatski odnosi Crne Gore i Turske“, *Matica crnogorska*, broj 58, Podgorica, 2014, str. 171–180.

¹⁴ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 314–331.

¹⁵ Lainović, Andrija. „Pitanje zaštite Crnogorskih podanika u inostranstvu 1879. godine“, *Istoriski zapisi*, broj 1–3, Cetinje, 1952, str. 124–128.

¹⁶ Dragičević, J. Risto. „Hrvat-baša“, *Zapisi*, knjiga XXII, sv. 6, Cetinje, 1939, str. 334–340; Vuksan, D. Dušan. „Crnogorski kapetan u Carigradu, njegova vlast i njegovi zakoni“, *Pravni zbornik*, broj 2–3, Podgorica, 1933, str. 127–133.

¹⁷ Vuksan, D. Dušan. „Crnogorski kapetan u Carigradu, njegova vlast i njegovi zakoni“, *Pravni zbornik*, broj 2–3, Podgorica, 1933, str. 127–133.

Kapetani su imali i svoje pomoćnike — komandire koji su im pomagali u vršenju tih poslova u raznim gradovima. Međutim, ni ove kapetane i komandire u Carigradu i Izmiru turska vlast nije priznavala kao zvanične predstavnike Crne Gore, budući da Crna Gora nije bila međunarodnopravno priznata kao nezavisna država. Poslovi koje su obavljali kapetani i komandiri bili su privatnopravnog karaktera i vršili su se bez obraćanja organima države prijema. To su bili poslovi izdavanja pasoša, čuvanja pasoša, vođenja evidencije o crnogorskim državljanima, regulisanja određenih pitanja iz oblasti građanskog i obligacionog prava. Navedeni poslovi mogu se smatrati pretečama konzularnih poslova koji su nastali kasnije, kada je Crna Gora 1879. godine otvorila svoje poslanstvo u Carigradu.¹⁸

KONZULARNA PREDSTAVNIŠTVA CRNE GORE U INOSTRANSTVU 1879–1918. GODINE

Iseljavanje stanovništva iz Crne Gore u Rusiju, Srbiju, SAD, Austriju, Kanadu, Argentinu, Italiju i Tursku zbog razloga ekonomske prirode bilo je naročito intenzivno u XIX i početkom XX veka. Najbrojnija su bila iseljavanja u Srbiju i u SAD, dok su ostala bila u manjim grupama. Jedan broj stanovnika odlazio je na privremeni rad u Carigrad, u Egipat, gde se radilo na prokopavanju Sueckog kanala 1859–1869. godine i u Grčku 1881–1905. godine (tamo su u toku bili radovi na prokopavanju Korinskog kanala).¹⁹ Najveće iseljavanje Crnogoraca u SAD desilo se početkom XX veka i trajalo je sve do 1914. godine. Prema procenama raznih autora, ukupan broj crnogorskih iseljenika u SAD iznosio je od 20.000 do 30.000, pa čak i 40.000, što je predstavljalo 10% ukupnog broja stanovnika tadašnje Crne Gore. Pouzdanim podatkom može se smatrati to što je u Narodnoj skupštini Crne Gore navedeno da u SAD ima oko 30.000 Crnogoraca.²⁰

¹⁸ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 210–213.

¹⁹ Perović, Milutin, „Iseljavanje Crnogoraca u XIX veku i početkom XX veka“, *Seobe srpskog naroda od XIV do XX veka, Zbornik radova posvećen tristagodišnjici velike seobe Srba*, Beograd, 1990, str. 105.

²⁰ Pejović, Đordžije Đoko. *Iseljavanje Crnogoraca u XIX vijeku*, Istorijski institut Narodne Republike Crne Gore, Titograd, 1962, str. 376–377; Gojnić, Vlado. *Crnogorci u Americi: prve iseljeničke organizacije*, CID, Podgorica, 2002, str. 24–38.

Kao što smo naveli, Crna Gora je 1879. godine otvorila svoje poslanstvo u Carigradu. Navedeno poslanstvo je, pored političkih i diplomatskih poslova, obavljalo i konzularne poslove. Konzularni poslovi bili su obimni i raznovrsni jer se tada u Carigradu, kao i u drugim gradovima, nalazilo preko 4.000 državljana Crne Gore koji su bili na kraćem ili dužem boravku, odnosno radu.²¹ Poslanstvo u Carigradu bilo je jedino diplomatsko konzularno predstavništvo Crne Gore u inostranstvu ovlašćeno za izdavanje i produžavanje pasoša. Tadašnji prvi diplomatski predstavnik Crne Gore u Carigradu Stanko Radonjić izveštava da je obim konzularnih poslova veliki, te da bi trebalo u Carigradu osnovati konzulat koji bi imao „jednog konzula kao glavnog sudije, iz jednog sekretara, i jednog dragomana i jednog kavaza“.²²

Crna Gora je imala svoj konzulat u Skadru (o čemu u literaturi postoji neslaganje u pogledu njegovog naziva i datuma osnivanja). Dr Ilija Radosavović navodi da je naziv bio Konzularna agencija još 1855. godine, a kasnije 1856. godine konzulat.²³ Drugi autori: Milo Vukčević, Branko Pavićević, Dimo Vujović, Radoslav Raspopović i Nada Tomović smatraju da je konzulat Crne Gore u Skadru osnovan kasnije, 1863. ili 1864. godine. Za postojanje konzulata u Skadru, koliko je poznato u našoj literaturi, nije postojao nikakav bilateralni ugovor uobičajen za otvaranje stranog konzulata u državi prijema. Verovatno da je postojao nekakav usmeni sporazum koji je za obe strane bio koristan. U Skadru je, kao i u Severnoj Albaniji, vekovima živelo autohtono crnogorsko i srpsko stanovništvo. Veliki broj Crnogoraca u XIX veku dolazi u Albaniju na privremeni ili stalni rad.²⁴ Grad Skadar bio je strateški prilično važan za tadašnje velike sile koje

²¹ Šarkinović, Hana. „Diplomatski odnosi Crne Gore i Turske“, *Matica crnogorska*, broj 58, Podgorica, 2014, str. 187–190.

²² Bakić, Darko. *Diplomatski predstavnici Crne Gore u Carigradskom poslanstvu (Stanko Radonjić i Gavro Vuković)*, Podgorica, 2011, str. 46–47.

²³ Radosavović, Ilija. „Prvi stalni diplomatski predstavnici Crne Gore“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, broj 2, Beograd, 1955, str. 268–269; Radosavović, Ilija. *Međunarodni položaj Crne Gore u XIX vijeku*, Beograd, 1960, str. 31; Vujović, Dimo. „Spor oko proterivanja crnogorskog agenta iz Skadra 1872“, *Istorijski zapisi*, broj 4, Titograd, 1963, str. 585–590.

²⁴ Rakočević, Novica. „Crnogorsko i srpsko stanovništvo u Skadru i njegovoj okolini u XIX vijeku“, *Pravni zbornik*, broj 1–2, Titograd, str. 39–50; Protić, N. Filip. *Srpska škola u Skadru*, Cetinje, 1914.

su u Skadru imale svoje konzulate: Austrija 1839, Francuska 1850, Rusija 1857, Engleska 1860. i Italija 1870. godine. Objektivno posmatrajući iz aspekta međunarodnog konzularnog prava, nijedna od navedenih velikih sila nije imala osnova za otvaranje svojih konzulata. Nijedna od njih nije imala svoje državljane, bilo kao nacionalnu manjinu ili privremene radnike. Nisu imali trgovinu (ili je bila sasvim beznačajna), niti saobraćajne i pomorske veze — što bi uslovalo otvaranje konzulata. Praktično, navedeni konzulati velikih sila imali su isključivo političku funkciju, što će se pokazati u prvoj deceniji XX veka prilikom sprečavanja Crne Gore da zadrži oslobođeni Skadar, ali i prilikom sprečavanja Srbije da izađe na Jadransko more, te u stvaranju nove države Albanije na teritoriji koja je dobrim delom bila vekovima slovenska i grčka.

Značaj Konzulata Crne Gore u Skadru bio je nesumnjivo veliki — praktično je to tada bilo jedino stalno predstavništvo u Turskoj koje je, pored konzularnih poslova, obavljalo i određene političke poslove. Naime, u Skadru i okolini nalazila se velika populacija Crnogoraca (koji su bili autohtoni narod još iz ranog srednjeg veka) i — pošto je granica bila blizu — cvjetala je trgovina i malogranični promet.²⁵ Konzulat je radio sa prekidima 1871–1872. godine, zatim 1874–1878. godine, te za vreme balkanskih ratova 1912–1913. godine. Od januara 1914. do jula 1915. godine bio je u novoj državi Albaniji.²⁶

Crnogorska agencija u Kotoru svakako predstavlja jedno od prvih konzularnih predstavništva tadašnje Crne Gore u inostranstvu. Kotor je i u proteklih nekoliko vekova predstavljao jedini kontakt podlovcenske Crne Gore sa tadašnjom Mletačkom republikom i ostalim evropskim državama. Crnogorska agencija u Kotoru nastala je još 1830. godine za vreme Petra II Petrovića Njegoša i Austrije — za to su bile zainteresovane obe strane. Interesi Crne Gore bili su pre svega ekonomski odnosi, malogranični promet, trgovina, politički odnosi, kao i održavanje veza sa predstavnikom

²⁵ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 213–220; Tomović, Nada. „Uloga Crnogorskog konzulata u Skadru u razvoju trgovine između Crne Gore i Turske krajem XIX i početkom XX vijeka“, *Istorijski zapisi*, broj 3–4, Podgorica, 2000, str. 219–224.

²⁶ Tomović, Nada. „Uloga Crnogorskog konzulata u Skadru u razvoju trgovine između Crne Gore i Turske krajem XIX i početkom XX vijeka“, *Istorijski zapisi*, broj 3–4, Podgorica, 2000, str. 219–220.

Rusije u Dubrovniku Jeremijom Gagićem. Konzularna agencija u Kotoru obavlja čitav niz privatnopravnih poslova u misiji zaštite svojih državljana, počev od raznih kupoprodajnih ugovora, pitanja nasleđivanja imovine i naplate raznih dugova, raznih overa i izdavanja potvrda, kao i poslova izdavanja i produžavanja roka važenja pasoša.²⁷

Razmatrajući konzulate Crne Gore u Skadru i Kotoru u XIX veku, mogu se, sa stanovišta savremenog međunarodnog konzularnog prava, iznijeti određene konstatacije. Pre svega, tadašnja Crna Gora nije imala sa Turskom i Austrijom nikakvu bilateralnu konzularnu konvenciju na osnovu koje je postojao pravni osnov za osnivanje i rad tih konzulata u državi prijema. Razlog za ovakvo stanje jeste činjenica da tada Crna Gora nije bila međunarodnopravno priznata kao država. Ipak, njihova delatnost, funkcije i vrsta rada imaju sva obeležja savremenih konzulata. Turska Konzulatu Crne Gore u Skadru iz istih razloga nije priznavala institut kapitulacija koji je priznavala hrišćanskim evropskim državama u Turskoj. Otvaranje navedenih konzulata Crne Gore u Skadru i u Kotoru bio je akt Turske kojim se faktički priznala nezavisnost Crne Gore.

Ilija Radosavović navodi interesantan podatak — u Parizu je postojao Crnogorski vicekonzulat 26. juna 1862. godine. Nije mogao utvrditi kada je ovaj vicekonzulat osnovan, ali pretpostavlja da je to urađeno za vreme poznate posete knjaza Danila Petrovića Francuskoj 1857. godine, kada je Francuska pružila podršku međunarodnopravnom priznanju Crne Gore.²⁸ Smatram da bi ovaj podatak trebalo proveriti i istražiti, ne samo u Arhivu Crne Gore na Cetinju, nego i u Arhivu Ministarstva spoljnih poslova Francuske u Parizu, ali i u Francuskom nacionalnom arhivu u Parizu (što bi bio svakako jedan novi, epohalan i važan podatak iz diplomatske istorije Crne Gore). Činjenica je da tri naša poznata istoričara, prof. dr Andrija V. Lainović, prof. dr Branko Pavićević i prof. dr Dimitrije Dimo Vujović — nesumnjivo najveći poznavaoци diplomatske istorije Crne

²⁷ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijiski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 221–228.

²⁸ Radosavović, Ilija. „Prvi stalni diplomatski predstavnici Crne Gore“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, broj 2, Beograd, 1955, str. 268.

Gore za vreme knjaza Danila Petrovića — u svojim radovima ne spominju Crnogorski vicekonzulat u Parizu iz 1862. godine.²⁹

Drugi dio konzularnih odnosa Crne Gore odvijao se posle 1878. godine, kada je Crna Gora bila na Berlinskom kongresu međunarodnopravno priznata. Tada Knjaževina Crna Gora ima puni diplomatski kapacitet i otvara svoja diplomatsko-konzularna predstavništva u inostranstvu. Pored Poslanstva u Carigradu, Crna Gora ima u to vreme Konzularnu agenciju u Kotoru, kao i Konzulat u Trstu i Konzulat u Rimu.

Grad Trst, tada najveća austrougarska pomorska luka na Jadranu, bio je vrlo značajan za Crnu Goru iz više političkih, ekonomskih i kulturno-prosvetnih razloga. Sa Trstom se odvijala značajna trgovina. U Trstu se nalazio relativno veliki broj Crnogoraca i Bokelja koji su bili na stalnom ili privremenom radu kao trgovci, zanatlije, radnici i pomorci. Iz Trsta polazi krajem XIX i početkom XX veka veliki broj Crnogoraca koji se iseljavaju u Severnu i Južnu Ameriku. Generalni konzulat u Trstu osnovan je 1889. godine kao počasni konzulat, a kasnije postaje 1892. godine karijerni konzulat. Poslovni konzulat bio je u Trstu (zbog relativno velikog broja crnogorskih državljana ne samo u Trstu, nego i u Sloveniji). Prvi crnogorski konzul u Trstu bio je Dušan Ristić, a kasnije su to bili Kornelije Gorup i Slavo Ramadanović. Generalni konzulat Crne Gore radio je sve do 1. marta 1906. godine, kada je zatvoren.³⁰

Generalni konzulat Crne Gore u Rimu osnovan je 1896. godine kao počasni konzulat na čijem je čelu bio od 1897–1917. godine dr Evgenije Popović, advokat iz Rima.³¹ U Rimu (kao i u okolnim italijanskim pokrajinama) bilo je veoma malo crnogorskih državljana, tako da su klasični

²⁹ Lainović, Andrija. „Posjeta knjaza Danila Parizu 1857. godine“, *Prosvjetni rad*, broj 4, Titograd, 1971, str. 7; Lainović, Andrija. „Francuski konzul u Skadru Isjet Ekar i njegova prva posjeta Crnoj Gori“, *Istorijski zapisi*, broj 1–2, Cetinje, 1956, str. 191–206; Vujović, Dimitrije Dimo. *Crna Gora i Francuska 1860–1914*, „Obod“, Cetinje, 1917; Pavićević, Branko. *Danilo I Petrović Njegoš Knjaz crnogorski i brdski 1851–1860*, Izdavačka kuća „Književne novine“, Beograd, 1990.

³⁰ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 390–394.

³¹ Dr Evgenije Popović (1842–1931), advokat, poreklom iz Risna, bio je italijanski državljanin, publicista, diplomata, političar. Bio je predsednik crnogorske vlade u egzilu i ministar inostranih poslova 1917–1919. godine. Detaljnije videti: Soć, Pero. *Evgenije Popović*, Misao, knjiga XXXVI, sveska 3–4, Beograd, 1931, str. 254.

konzularni poslovi bili malog obima i, samim tim, beznačajni. Međutim, pošto je tada u Italiji postojalo devet počasnih konzulata (i dva počasna vicekonzulata), onda je uloga Generalnog konzulata bila značajna u koordinisanju njihovog rada. Na ekonomskom planu Generalni konzulat je dosta uspešno radio na posredovanju s čitavim nizom italijanskih kompanija za investicije i koncesije u izgradnji železnice, u oblasti duvanske industrije, izgradnji Barske luke, održavanju poštansko-telegrafске službe i dr.

Konzularni odnosi Crne Gore i Srbije bili su u XIX veku relativno brojni i intenzivni. Najobimniji konzularni poslovi bili su vezani za iseljavanje Crnogoraca u Srbiju. Navedena iseljavanja bila su povremena kroz čitav XIX vek, a naročito su bila uzrokovana teškim ekonomskim uslovima i gladnim i nerodnim godinama.³² Zatim, radilo se o različitim statusnim pitanjima — pitanju državljanstva, obeštećenja, alimentacije, vizno-pasoških poslova, raznim evidencijama, overama dokumenata, pravnoj pomoći i građanskim i krivičnim stvarima. Srbija u to vreme nije imala svoje državljane u Crnoj Gori, a privredna saradnja bila je neznatna i neisplativa zbog geografske udaljenosti, sam promet je morao ići zaobilaznim putem preko teritorije Austrougarske.³³

Poslanstvo Crne Gore u Beogradu otvoreno je 13. oktobra 1913. godine i obavljalo je i konzularne poslove. Prvi poslanik i opunomoćeni ministar bio je Lazar Mijušković,³⁴ koji tu dužnost obavlja sve do januara 1915. godine.³⁵

Poslanstvo Crne Gore u Vašingtonu otvoreno je 20. septembra 1918. godine i bilo je otvoreno sve do 21. januara 1921. godine.³⁶ Prvi poslanik

³² Popović, Petar. „Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku 1804–1903“, *Beograd, 19. septembar 1861*, broj 242, Beograd, 1987, str. 193–194.

³³ Milović, M. Jevto. „Nekoliko putnih isprava iz doba Petra II Petrovića Njegoša“, *Radovi društvenih nauka* (9), 1980/81, Zagreb, 1982, str. 93–102, *Studije, ogledi, dokumenti i spisi o konzularnim odnosima Crne Gore 1611–1918. godine*, priredio Lopičić N. Đorđe, Beograd, 2007, str. 457–463.

³⁴ Lazar Mijušković (1867–1936), političar, karijerni diplomata, predsednik vlade, ministar finansija i spoljnih poslova.

³⁵ *Istorijski leksikon Crne Gore Č–J* (priređivač Centar nova istorija, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder, dr Živko M. Andrijašević), Daily Press — VIJESTI, Podgorica, 2006, str. 551.

³⁶ *Crna Gora i SAD u dokumentima Nacionalnog arhiva u Vašingtonu 1905–1918*, Istorijski institut Crne Gore, SANUS — Podgorica, Podgorica, 2010, str. 384–391;

Crne Gore u Vašingtonu bio je dr Anto Gvozdenović (1854–1935).³⁷ Poslanstvo u Vašingtonu je, pored političkih poslova, obavljalo i čitav niz konzularnih poslova zato što se u SAD nalazilo nekoliko desetina hiljada crnogorskih iseljenika. Obim i vrsta konzularnih poslova bili su dosta raznoliki jer su u pitanju bili privatnopravni poslovi, počev od pitanja državljanstva, pasoških poslova, ostavinskih predmeta, raznih obaveštenja, vojne evidencije, raznih uručenja, potvrda i dr.³⁸

Crna Gora je u pogledu organizacije svoje diplomatske službe bila suočena sa dva ozbiljna problema. Prvi je bio nedostatak školovanog diplomatskog kadra, jer u tadašnjoj Crnoj Gori nisu postojali fakulteti ili visoke škole društvenih nauka na kojima bi se sticale formalne i neophodne kvalifikacije za diplomatske poslove. Mali broj pojedinaca školovan je u inostranstvu, na pravnim fakultetima u Francuskoj, Italiji, Rusiji, Srbiji i Austriji, što je bilo nedovoljno za popunjavanje diplomatske službe.³⁹ Drugi važan problem bio je finansijske prirode: Crna Gora je bila mala i siromašna država koja nije mogla da izdržava brojna diplomatsko-konzularna predstavništva u inostranstvu. Zato je pribegla otvaranju čitavog niza počasnih konzulata u većini evropskih država, kao i u nekoliko država Severne i Južne Amerike. Navedeni počasnici konzulati su u najvećoj mери opravdali svoje postojanje jer su besplatno i savesno zastupali interese Crne Gore i njenih državljana, ali i vršili čitav niz informativnih, propagandnih i ekonomskih funkcija. Značajno je napomenuti i to da počasnici konzulati Crne Gore u inostranstvu nisu mogli da vrše poslove izdavanja i produžavanja pasoša. Njihova dužnost i obaveza bila je da samo prime zahteve za izdavanje ili produžavanje pasoša i da tu dokumentaciju dostave Poslanstvu Crne Gore u Carigradu, koje je jedino bilo nadležno za izdavanje, odnosno produžavanje pasoša.

Istorijski leksikon Crne Gore Č–J (priređivač Centar nova istorija, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder, dr Živko M. Andrijašević), Daily Press — VIJESTI, Podgorica, 2006, str. 552.

³⁷ Šoć, Pero. „Sećanje na generala Anta Gvozdenovića“, *Slobodna misao*, broj 32, str. 6, Nikšić, 1935; *Istorijski leksikon Crne Gore Č–J* (priređivač Centar nova istorija, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder, dr Živko M. Andrijašević), Daily Press — VIJESTI, Podgorica, 2006, str. 657–658.

³⁸ Detaljnije videti u: *Crna Gora i SAD u dokumentima Nacionalnog arhiva u Vašingtonu 1905–1918*, Podgorica, 2010, Istorijski institut Crne Gore, SANUS — Podgorica.

³⁹ Navodimo podatak da je Gavro Vuković završio Pravni fakultet u Beogradu 1873. godine i da je bio prvi diplomirani pravnik u Crnoj Gori.

Navešćemo počasne konzulate Crne Gore u inostranstvu od 1878. do 1918. godine. Nesumnjivo impresionira broj od 38 počasnih konzulata Crne Gore u svim tadašnjim evropskim državama, kao i u nekoliko država Severne i Južne Amerike: Marselj, Pariz, Nica, Bordo, Havru, Malta, Trst, Bari, Napulj, Katanija, Đenova, Venecija, Brindizi, Torino, Milano, Palermo, Bolonja, Bordigeriju, Brisel, Anvers, Krf, Brajila, Glazgov, Liverpul, Edinburg, Lejs, Bristol, London, Solun, Amsterdam, Kristijanija, Stokholm, Ženeva, Madrid, Buenos Ajres, Rio de Žaneiro, Njujork, Montreal.⁴⁰

Strane države u Crnoj Gori imale su sledeće konzulate: Turska — konzulate u Podgorici, Baru i Ulcinju. Austrougarska — vicekonzulat u Baru, Italija — vicekonzulat u Baru.⁴¹ Grčka je imala Generalni konzulat na Cetinju od 1881. godine. Belgija je imala vicekonzulat na Cetinju od 1910. godine.⁴² Pored navedenih generalnih konzulata, konzulata i vicekonzulata, na Cetinju su sledeće strane države imale poslanstva: Rusija, Francuska, Italija, Turska, Engleska, Austrougarska, Grčka, Bugarska, Srbija, Nemačka, SAD, Vatikan, Rumunija, Španija, Norveška i Portugallija.⁴³ Navedena poslanstva su pored diplomatskih funkcija vršila i konzularne funkcije.

⁴⁰ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijiski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 402–404; *Istorijiski leksikon Crne Gore Č–J* (priređivač Centar nova istorija, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder, dr Živko M. Andrijašević), Daily Press — VIJESTI, Podgorica, 2006, str. 551–554.

⁴¹ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijiski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 403.

⁴² *Istorijiski leksikon Crne Gore Č–J* (priređivač Centar nova istorija, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder, dr Živko M. Andrijašević), Daily Press — VIJESTI, Podgorica, 2006, str. 555–556.

⁴³ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijiski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 360–380; Špadijer, Marko. Roganović, Stanko. *Diplomatska poslanstva u Kraljevini Crnoj Gori*, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske — Zagreb, Matica crnogorska — Cetinje, Zagreb, 2004, str. 58–124; Radosavović, Ilija. *Međunarodni položaj Crne Gore u XIX vijeku*, Beograd, 1960; *Istorijiski leksikon Crne Gore Č–J* (priređivač Centar nova istorija, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder, dr Živko M. Andrijašević), Daily Press — VIJESTI, Podgorica, 2006, str. 554–561.

KONZULARNI FUNKCIONERI CRNE GORE

U ovom delu rada evidentiraćemo sumarno manji broj konzularnih funkcionera Crne Gore koji su službovali u konzulatima Crne Gore u inostranstvu u vremenu od 1863. do 1918. godine. U našoj literaturi konzularni funkcioneri Crne Gore zabeleženi su i obrađeni u neznatnom broju, samim tim i neopravdano zapostavljeni. Naime, oni zaslužuju da se njihove biografije publikuju, jer su svojim stručnim i patriotskim angažmanom doprineli afirmaciji crnogorske diplomatije, kao i borbi za nezavisnost i međunarodno priznanje Crne Gore. Na ovaj način treba ih otrgnuti od neopravdanog zaborava.

Prvi diplomatski predstavnici Crne Gore u Carigradu bili su poznate diplomate Stanko Radonjić (1842–1889) i Gavro Vuković (1852–1928), koji su takođe obavljali i konzularne poslove.⁴⁴ Prvi konzularni agent u Skadru bio je Pero Pejović, kog je zamenio Čeh Jan Vaclik (1830–1918).⁴⁵ Rade Turrov Plamenac (1842–1919) takođe je bio konzul u Skadru⁴⁶. Dr Ivo Jovičević (1882–1965) bio je konzul u Skadru od početka 1912. do oktobra 1912. godine. Radivoje Petrović je bio konzularni agent u konzularnoj agenciji u Kotoru. Njega je nasledio Stefan Bjeladinović. Petar Ramadanović je bio konzularni agent od 1870. do 1906. godine u Kotoru. Dušan Gregović bio je konzul u Skadru.⁴⁷ Aleksa Martinović je bio poslednji konzul Crne Gore u Skadru 1913. godine. Dušan Ristić je bio počasni konzul u Trstu 1892. godine. Austrijanac Kornelije Gorup bio je počasni generalni konzul u Trstu 1904. godine. Zatim je 1905. godine generalni konzul u Trstu bio Slavo Ramadanović. Počasni generalni konzul u Parizu bio je Francuz Pol Melon.⁴⁸

⁴⁴ *Istorijski leksikon Crne Gore Č–J*, Daily Press — Podgorica, 2006, str. 551–552; Bakić, Darko. *Diplomatski predstavnici Crne Gore u Carigradskom poslanstvu (Stanko Radonjić i Gavro Vuković)*, Podgorica, 2011, str. 19–49 i 51–124.

⁴⁵ Lainović, Andrija. „Jedno Vaclikovo gledište iz 1858. g. o nezavisnosti Crne Gore“, *Istorijski zapisi*, broj 1–2, Cetinje, 1957, str. 302.

⁴⁶ Plamenac Turrov, Rade. *Memoari*, Podgorica, CID, 1997.

⁴⁷ Bakić, Darko. *Diplomatski predstavnici Crne Gore u Carigradskom poslanstvu (Stanko Radonjić i Gavro Vuković)*, Podgorica, 2011, str. 14–15.

⁴⁸ Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 404; *Istorijski leksikon Crne Gore Č–J* (priređivač Centar nova istorija, Urednici: prof. dr Šerbo Rastoder, dr Živko M. Andrijašević), Daily Press — VIJESTI, Podgorica, 2006, str. 553.

Ante V. Seferović, brodovlasnik i pravnik, bio je 1915–1917. godine počasni generalni konzul u Njujorku.⁴⁹ Zatim će 18. decembra 1918. godine za počasnog generalnog konzula u Njujorku biti postavljen Amerikanac Vilijam Fredric Diks, koji je tu dužnost obavljao sve do 21. januara 1921. godine.⁵⁰ Važno je naglasiti da je značajnu ulogu u rešavanju konzularnih odnosa Crne Gore i SAD imao i tadašnji počasni generalni konzul Srbije u Njujorku, prof. dr Mihajlo Idvorski Pupin.⁵¹

ZAKLJUČAK

Konzularni odnosi Crne Gore (koji su nastali još u XV veku i u kontinuitetu trajali sve do 1918. godine, kada je Kraljevina Crna Gora ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca), po svom značaju i važnosti zaslužuju daleko veću naučnu i stručnu obradu od dosadašnje. Iako u XV veku i kasnije tadašnja podlovcenska Crna Gora nije bila međunarodnopravno priznata, ipak najjača država u Sredozemlju, Mletačka republika, respektuje Crnu Goru i sa njom održava *via facti* konzularne odnose. Isto važi i za Dubrovačku republiku, Austriju i Tursku. Crna Gora se u održavanju konzularnih odnosa suočavala sa dva ozbiljna problema. Prvi je finansijske prirode: mala i siromašna država, iscrpljena u stalnim odbrambenim ratovima, nije imala finansijskih sredstava za održavanje konzularnih predstavništava u inostranstvu. Taj problem je uspešno rešila otvaranjem trideset osam počasnih konzulata (koji su opravdali svoje postojanje). Takođe,

⁴⁹ Seferović, V. Ante (1871), Srbin iz Herceg Novog, istakao se svojim patriotskim i humanitarnim radom za Crnu Goru još od Balkanskog rata 1912. do 1918. godine. O svom trošku izdržavao Generalni konzulat u Njujorku, a za humanitarnu pomoć u Crnu Goru poslao iz svojih sredstava preko 65.000 tadašnjih američkih dolara. Njegova delatnost i rad su potpuno neopravdano zaboravljeni, čak i od svojih bratstvenika u Boki Kotorskoj. Niko ne zna kada je i gde umro, niti navedeni podaci postoje u Arhivu Crne Gore, Arhivu Srbije i Arhivu Jugoslavije. Bliže videti u Arhivu Jugoslavije u Beogradu, Fond 334, fasc. br. 190. jedinica 513.

⁵⁰ *Istorijski leksikon Crne Gore Č–J* (priređivač Centar nova istorija, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder, dr Živko M. Andrijašević), Daily Press — VIJESTI, Podgorica, 2006, str. 552.

⁵¹ Živojinović, Dragoljub. „Nacionalno-politički rad Mihajla Pupina u Sjedinjenim Američkim Državama 1914–1915“, *Život i delo Mihajla Idvorskog Pupina — Zbornik radova naučnog skupa, Novi Sad — Idvor, 4–7. oktobar 1979*, Novi Sad, 1985, str. 359–370.

drugi bitan problem jeste nedostatak obrazovanog i stručnog diplomatskog kadra, jer u tadašnjoj Crnoj Gori nema nijednog fakulteta ili visoke škole društvenih nauka gde bi se školovale buduće diplomate. Mali broj pojedinaca školovao se u inostranstvu, što je objektivno bilo nedovoljno. Ipak, i ovaj problem se vremenom rešavao, tako da je u svojoj diplomatskoj istoriji Crna Gora dala znatan broj vrlo uspešnih i sposobnih diplomata, nadarenih i samoukih. U održavanju konzularnih odnosa od XV veka pa sve do 1918. godine Crna Gora nije zaključila nijednu bilateralnu konzularnu konvenciju sa državama sa kojima je održavala konzularne odnose. U održavanju navedenih konzularnih odnosa primenjivano je tadašnje međunarodno običajno konzularno pravo. Pošto u Arhivu Crne Gore na Cetinju postoji brojna dokumentacija, prepiska i drugi relevantni diplomatski i konzularni spisi, smatramo da bi trebalo pristupiti istraživanju navedenih spisa, ali i njihovom odabiru u svrhe publikovanja. Navedena dokumentacija, prepiske i drugi spisi veoma su značajni za diplomatsku i političku istoriju Crne Gore, naročito za potvrđivanje teze o faktičkoj nezavisnosti koja je bila mnogo pre Berlinskog kongresa od 1878. godine (kada je i formalnopravno priznata nezavisnost). Publikovanje ovih konzularnih spisa najzad bi bili dostupni naučnoj, stručnoj, kao i najširoj javnosti, jer za to nesumnjivo postoji interesovanje.

LITERATURA

- [1] Antoljak, Stjepan. „Nekoliko podataka o doseljenju Crnogoraca u Zadar i okolicu Bribira“, *Istorijski zapisi*, knjiga VII, sveska 10–12, Cetinje, 1951, str. 464–468.
- [2] Bakić, Darko. *Diplomatski predstavnici Crne Gore u Carigradskom poslanstvu (Stanko Radonjić i Gavro Vuković)*, Književna zadruga Srpskog narodnog vijeća, Podgorica, 2011.
- [3] *Crna Gora i SAD u dokumentima Nacionalnog arhiva u Vašingtonu 1905–1918*, Istrorijski institut Crne Gore, SANUS — Podgorica, Podgorica, 2010.
- [4] *Crnogorci u Peroju u Istri, Hrvatska 1657–2007*, Priredio Marijan Mašo Miljić, Podgorica, 2007.
- [5] Dragičević J. Risto. „Hrvat-baša“, *Zapisi*, knjiga XXII, sv. 6, Cetinje, 1939, str. 334–340.
- [6] Gojnić, Vlado. *Crnogorci u Americi prve iseljeničke organizacije*, CID, Podgorica, 2002.
- [7] Jovanović, Božidar. „Međunarodnopravna zaštita konzularnih predstavnika“, *13. maj*, broj 1–2, Beograd, 1964, str. 35.
- [8] Jovanović, Radoman. „Izvršenje razgraničenja Crne Gore i Turske 1859–1860. godine“, *Istorijski zapisi*, broj 4, Titograd, 1980, str. 31.

- [9] Lainović, Andrija. „Francuski konzul u Skadru Isjet Ekar i njegova prva posjeta Crnoj Gori“, *Istorijski zapisi*, broj 1–2, Cetinje, 1956, str. 191–206.
- [10] Lainović, Andrija. „Jedan crnogorsko-turski granični spor 1858. g.“, *Istorijski zapisi*, broj 1–2, Cetinje, 1958, str. 354.
- [11] Lainović, Andrija. „Jedno Vaclikovo gledište iz 1858. g. o nezavisnosti Crne Gore“, *Istorijski zapisi*, broj 1–2, Cetinje, 1957, str. 302.
- [12] Lainović, Andrija. „Pitanje zaštite Crnogorskih podanika u inostranstvu 1879. godine“, *Istorijski zapisi*, broj 1–3, Cetinje, 1952, str. 124–128.
- [13] Lainović, Andrija. „Posjeta knjaza Danila Parizu 1857. godine“, *Prosvjetni rad*, broj 4, Titograd, 1971, str. 7.
- [14] Lenorman, Fransoa. *Turci i Crnogorci*, CID, Podgorica, 2002.
- [15] Milović, M. Jevto. „Nekoliko putnih isprava iz doba Petra II Petrovića Njegoša“, *Radovi društvenih nauka* (9), 1980/81, Zagreb, 1982, str. 93–102.
- [16] Mitić, Ilija. *Konzulati i konzularna službe starog Dubrovnika*, Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 1973.
- [17] Mitić, Miodrag. Đorđević, Stevan. *Diplomatsko i konzularno pravo*, drugo izdanje, Pravni fakultet u Beogradu, Službeni list SRJ, Beograd, 2007.
- [18] Lee, T. Luke. *Consular Law and Practice*, Second edition, Oxford, 1991.
- [19] Pavićević, Branko. *Danilo I Petrović Njegoš, Knjaz crnogorski i brdski 1851–1860*, Izdavačka kuća Književne novine, Beograd, 1990.
- [20] Pejović, Đordije Đoko. *Iseljavanje Crnogoraca u XIX vijeku*, Istorijski institut Narodne Republike Crne Gore, Titograd, 1962.
- [21] Perović, Milutin. „Iseljavanje Crnogoraca u XIX veku i početkom XX veka“, *Seobe srpskog naroda od XIV do XX veka, Zbornik radova posvećen tristagodišnjici velike seobe Srba*, Beograd, 1990, str. 105.
- [22] Plamenac, Turov Rade. *Memoari*, Podgorica, CID, 1997.
- [23] Protić, N. Filip. *Srpska škola u Skadru*, Cetinje, 1914.
- [24] Popović, Petar. „Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku 1804–1903“, Beograd, 19. septembar 1861, broj 242, Beograd, 1987, str. 193–194.
- [25] Radosavović, Ilija. *Međunarodni položaj Crne Gore u XIX vijeku*, Beograd, 1960.
- [26] Radosavović, Ilija. „Prvi stalni diplomatski predstavnici Crne Gore“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, broj 2, Beograd, 1955, str. 268.
- [27] Rakočević, Novica. „Crnogorsko i srpsko stanovništvo u Skadru i njegovoj okolini u XIX vijeku“, *Pravni zbornik*, broj 1–2, Titograd, str. 39–50.
- [28] Raspopović, M. Radoslav. *Diplomatija Crne Gore 1711–1818*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996.
- [29] Ražnatović, Novak. „O razgraničenju Crne Gore i Turske (1881–1887)“, *Istorijski zapisi*, broj 1, Titograd, 1987, str. 105.
- [30] *Sudije, ogledi, dokumenti i spisi o konzularnim odnosima Crne Gore 1611–1918. godine*, priredio Đorđe N. Lopičić, Beograd, 2007.
- [31] Šarkinović, Hana. „Diplomatski odnosi Crne Gore i Turske“, *Matica crnogorska*, broj 58, Podgorica, 2014, str. 187–190.
- [32] Šoć, Pero. „Sećanje na generala Anta Gvozdenuvića“, *Slobodna misao*, broj 32, str. 6, Nikšić, 1935.
- [33] Špadijer, Marko. Roganović, Stanko. *Diplomatska poslanstva u Kraljevini Crnoj Gori*, Nacionalan zajednica Crnogoraca Hrvatske — Zagreb, Matica crnogorska — Cetinje, Zagreb, 2004.

- [34] Stanojević, Gligor. „Jedan slučaj otimanja mletačke pošte 1611. godine“, *Istorijski zapisi*, broj 1, Titograd, 1965, str. 153–158.
- [35] Stanojević, Gligor. „Iz istorije Crne Gore u XVI i XVII vijeku“, *Zapisi*, knj. XV. Broj 2, Titograd, 1959, str. 325–417.
- [36] Stanojević, Gligor. „Seoba Barana u Istru 1611. godine“ (primljeno na sednici Saveta Etnografskog instituta 15. I 1958, *Glasnik Etnografskog instituta*, Beograd, 1958, str. 153–156.
- [37] Tomović, Nada. „Uloga Crnogorskog konzulata u Skadru u razvoju trgovine između Crne Gore i Turske krajem XIX i početkom XX vijeka“, *Istorijski zapisi*, broj 3–4, Podgorica, 2000, str. 219–220.
- [38] Velimirović, Dušan. „Jedno staro pismo Dubrovčanima“, *Zapisi*, knjiga VII, sveska 6, Cetinje, 1930, str. 37–371.
- [39] Vuksan, D. Dušan. „Crnogorski kapetan u Carigradu, njegova vlast i njegovi zakoni“, *Pravni zbornik*, broj 2–3, Podgorica, 1933, str. 127–133.
- [40] Vujović, Dimitrije Dimo. *Crna Gora i Francuska 1860–1914*, „Obod“, Cetinje, 1917.
- [41] Vujović, Dimo. „Spor oko proterivanja crnogorskog agenta iz Skadra 1872“, *Istorijski zapisi*, broj 4, Titograd, 1963, str. 585–590.
- [42] Vujović, Dimo. „Zahtjev knjaza Danila za uspostavljanje direktnih diplomatskih veza između Crne Gore i Turske“, *Istorijski zapisi*, broj 1, Titograd, 1965, str. 158.
- [43] Živojinović, Dragoljub. „Nacionalno-politički rad Mihajla Pupina u Sjedinjenim Američkim Državama 1914–1915“, *Život i delo Mihajla Idvorskog Pupina — Zbornik radova naučnog skupa, Novi Sad — Idvor, 4–7. oktobar 1979*, Novi Sad, 1985.

Đorđe N. LOPIČIĆ

CONSULAR RELATIONS OF MONTENEGRO
FROM 15TH CENTURY UNTIL 1918

Summary

Paper under the title Consular relation of Montenegro from 15th century until 1918, consists of three parts. The first part under the title The emergence of consular relations of Montenegro from the 17th century, covers two time periods. The first is from 16th until 18th Century when Montenegro maintains consular relations with the Republic of Venice and the Republic of Dubrovnik. The second period is from the beginning of the 19th Century and lasts until 1918, when Montenegro enters the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. During that time period, Montenegro has the most intensive consular relations with a number of countries: Austria, Turkey, Serbia, Italy, Greece, Bulgaria, France, England and United States of America. The second part of this paper, titled Consular Representations of Montenegro abroad, will be handled by diplomatic and consular missions of Montenegro in Constantinople, Consulate in Skadar, Consulate in Kotor, Consulate in Trieste, Consulate in Bel-

grade, Consulate in Paris, Consulate in New York, Consulate in Montreal and mission in Washington. In addition to the aforementioned diplomatic and consular missions of Montenegro, honorary consulates of Montenegro were registered: in Marseille, Paris, Nice, Bordeaux, Bari, Naples, Catania, Genoa, Venice, Brindisi, Turin, Milan, Rome, Palermo, Brussels, Anvers, London, Bristol, Glasgow, Liverpool, Edinburgh, Leys, Malta, Thessaloniki, Amsterdam, Christiania, Geneva, Stockholm, Rio de Janeiro, Madrid, New York and Buenos Aires. The third part of this paper under the title Consular Officials of Montenegro included several famous Montenegrin diplomats from Kingdom of Montenegro who worked on consular affairs in the mentioned period.

Key words: *Consular relations, Montenegro, consulates, honorary consulates, customary international consular law*